

EVOLUȚIA PERIOADELOR DE FOAMETE

PARTEA A II-A

Constantin Tofan

Un nou interval nefavorabil pentru locuitorii Moldovei, a apărut odată cu declanșarea războiului dintre Imperiile otoman și habsburgic din 1683. Conflictul bilateral dintre cele două state, s-a transformat într-un război european de anvergură, care a avut consecințe directe nefaste asupra Moldovei. Expedițiilor organizate de Polonia pe teritoriul Moldovei, li s-au adăugat riposta otomană care a devastat țara. Toate acestea au mărit consecințele fiscalității excesive din timpul domniilor lui Gheorghe Duca, Dumitrașco Cantacuzino și Constantin Duca. În cadrul acestui interval nefavorabil (1683-1699), foametea a fost puternică în special în timpul domniei lui Dumitrașco Cantacuzino.

Calamitatea care a lovit puternic Moldova în timpul lui Dumitrașco Cantacuzino, a fost determinată de revenirea temporară a lui Ștefan Petriceicu la conducerea țării, în fruntea unei armate alcătuite din boieri pribegi, polonezi și cazaci, care au devastat Bugeacul și au capturat pe Gh. Duca la Domnești. Numirea la 29 ianuarie 1684 de către sultan ca domn al Moldovei al lui Dumitrașco Cantacuzino, care revine în țară însoțit de puternice oști turco-tătare, a făcut ca Ștefan Petriceicu să se retragă, nu înainte ca oastea care îl însoțea, să jefuiască țara în retragere „...luat-au și el miere și vin, vaci și boi, turme de oi, ce-au putut apuca și s-au dus în Țara Leșască. S-au stăpânit și el, de la leși, de la noemvri până la faurar. Bogat bine și folos au rămas țării și de la Petriceicu vodă pradă și foamete mare”¹.

Un alt cronicar al acestei perioade, Nicolae Muste arată că foametea a fost determinată de revenirea lui Petriceicu vodă și prădarea Bugeacului, iar ca răspuns prada tătarilor „Rămas-au și foamete mare în toată țara după risipa țării de Petriceicu-vodă, câtu în doi ani nu se putea apuca oamenii de hrană cu totu foamete era...”². Cele două fragmente de cronică subliniază faptul că, foametea s-a declanșat încă din timpul scurtei domnii lui Ștefan Petriceicu ca urmare a acțiunilor militare ale polonezilor, cazacilor și a pribegilor moldoveni, care au avut mai mult un caracter de pradă și care au deschis seria invaziilor succesive ale armatei poloneze pe teritoriul Moldovei. În același timp trebuie să avem în vedere fiscalitatea excesivă din timpul celei de-a doua domnii a lui Gheorghe Duca (1679-1683). Există posibilitatea ca producția agricolă a anului 1683, să fi fost dacă nu catastrofală, cel puțin deficitară, deoarece mai multe informații atestă faptul că anii 1683-1686 au fost secetoși, sau măcar deficitari din punct pluviometric³.

Foametea a fost lăsată „moștenire” de Ștefan Petriceicu lui Dumitrașco

* Partea I a acestui studiu a apărut în *Carpica*, XXXII, 2003, p. 85-100.

¹ Ion Neculce, **Letopisețul Țării Moldovei și o Samă de cuvinte**, ed. de Gabriel Ștrempele, București, Editura Minerva, 1982, p.267.

² Mihail Kogălniceanu, **Cronicele României**, ed. a II-a, vol. III, București, 1874, p. 83. În continuare se va cita **Cronicele României**.

³ Maria Holban și colab., **Călători străini despre Țările Române**, vol. VII, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980, p. 296. În continuare se va cita **Călători străini**.

Cantacuzino, situație demonstrată și de următorul text „...au venit domn iarăși Dumitrașco Cantacuzino, țara era stricată, era foamete mare, câtă zăceau oamenii pe gonoie leșinați, numai de la tătari și din Țara Ungurească (Transilvania) aduceau pâine”⁴.

În timpul celei de-a doua domnii a lui Dumitrașco Cantacuzino (martie 1684-1685) foametea s-a agravat în urma fiscalității excesive. Toate relatările cronicarilor acestei domnii sunt unanime în ceea ce privește amploarea calamității, iar portretul domnului este creionat numai în „negru”. Astfel, Neculce arată că foametea s-a declanșat în urma invaziilor repetate, pe care le-a cunoscut Moldova începând cu anul 1683 „Dece viind domnie în Iași, s-au așădzându-s<ă> în scaon, era mare foamete că fuses<ă> țara toată bejenită și nu putus<ă> oamenii ara și nu s<ă> făcuse pâne, Era oameni<i> tot leșinați și morții pe drumuri și pe uliți cât să mânca om pe om. Poghiazuri din Țara Leșască totdeauna se slobodie de strica și prăda. Tâlhăret mult era. De la Cotnar în sus era țara pustie”⁵. Din analiza textului reiese caracterul excepțional al calamității. Dincolo de caracterul figurat și exagerat al expresiei „cât să mânca om pe om”, există posibilitatea producerii unor cazuri de antropofagie, deoarece și alte surse documentare, consemnează acest fenomen.

Foametea a fost determinată pe lângă lipsa de cereale, de lipsa animalelor și păsărilor, de prețuri foarte mari pentru asemenea produse. Astfel Neculce consemnează „Viteli erau foarte scumpe, miera era scumpă, găinili mai nu era în țară. Găina câte un leu, oul câte un potronic, oca de untu câte doi orți băuți și un zlot, oca de brândză câte doi potronici. Banii eșis<ă> mulți în țar<ă>, dar bucate nu era”⁶.

Foametea din timpul lui Dumitrașco Cantacuzino este prezentată de Axinte Uricariul ca având proporții nemaiîntâlnite încă de la începutul domniei. Astfel cronicarul menționează „Și au venit la scaun în Iași la martie în <...> zile, Ci acea foamete era în Iași și în țară, cât mânca om pe om și se vindea. Și mulți de bună voie s-au dus robi la tătari. Carii aducând pâinea aici în Iași de vânzare, și întorcându-se, strângea copii, fete și oameni căsași, sărăcime și mergând la Bugeac, acolo să istovia la robime”⁷. Astfel situația Moldovei descrisă de cronicar, se aseamănă cu cea a Țării Românești din timpul lui Radu Paisie, când oamenii își vindeau „copii robi turcilor” din cauza foametei.

Calamitatea atinge apogeul însă în perioada anilor 1684-1685, același cronicar descriind-o în felul următor „În zilele acestui Dumitrașco vodă, jefuind pâinile de pe la oameni din câtă și era în țară, că de 4, 5 ani tot oști și prăzi era într-însa și ara oamenii foarte puțini pentru neputința, deci luîndu-le pâinea și din câtă avea s-a făcut foarte mare foamete. Că au ajuns mărta târgului cea de 16 oacă de grâu, 3 lei băuți, iară sacul de secară ca de 2 mărte (mierțe-n.n) și jumătate era de 5, 6 lei. Pentru aceasta s-au făcut foamete mare de mânca om pe om. Că în Iași au mâncat un țigan pe o fată sărăca, băgând-o într-o pimniță (pivniță-n.n.) pustie de au ucis-o și tăind dintr-însa, au fript și au mâncat. Pre carele aducându-l la Dumitrașco vodă și spuind drept nu i-au făcut nimica; și pre multe locuri s-au înțeles așa. Apoi murind mulți oameni de foame, zăcând pre uliță ca de ciumă, să învățase lupii de mânca acele trupuri moarte,

⁴ **Cronicele României**, vol. III, p. 84.

⁵ Ion Neculce, **op.cit.**, p. 288.

⁶ **Ibidem**, p. 289.

⁷ Axinte Uricariul, **Cronica paralelă a Moldovei și Țării Românești**, ed. de Gabriel Ștrempel, vol. II, București, Editura Minerva, 1994, p.170.

neputînd birui cu îngropare pre toți<i> morții, din carii mai pe urmă să învățase lupii de apuca și oamenii vii, în multă vreme de-i smintea. Așa au ținut mânia lui Dumnezeu câteva vreme”⁸. Sunt pagini de un tragism incredibil, de o duritate excepțională la adresa domnului, sunt pagini de groază. Au fost subliniate cauzele calamității (invazii străine, neefectuarea lucrărilor agricole, jaful practicat de domn), lipsa cerealelor, prețurile foarte mari, dar și consecințele demografice negative. Sunt descrise cazuri concrete de antropofagie, depășindu-se simpla expresie care poate avea un înțeles figurat „că mânca om pe om”. Foametea a fost considerată în final ca fiind „mânia lui Dumnezeu”.

La fel de dramatic este prezentată foametea din timpul lui Dumitrașco Cantacuzino de către cronicarul muntean Radu Popescu, care consemnează: „Dar rea chiverniseală făcea țării, că era un om fără frica lui Dumnezeu: jucaș, curvar, mincinos și alte rele avea într-însul. Că oștile umblînd pen țară, au adus țării mare foamete; cât și om pe om mânca. Cei ce au văzut, ne-au spus că au văzut carne de om friptă în cuptoriu, și vrea să o mănânce nește oameni, de cei ce nu avea ce mânca și au fost aduși înaintea domnului. Și nici o omilintă nu avea asupra norodului, ci mai cumplit s-au făcut că într-acea foamete trimitea slujitori, și undă găsia pâine, ori de ce fel, o lua și o băga în curtea domnească și de acolo o vindea cu mare preț. Ci cei săraci neputînd ajunge prețul cu banii, că nu-i avea muria de foame (cum am văzut și noi cu ochii noștri aceste ce scriem) și nu se temea nimic dă păcat. De ar fi luat pâine de la cei ce avea den destul, și să dea celor ce n-au aceia ar fi fost dumnezeiască iconomie, și i-ar fi iertat Dumnezeu toate păcatele câte ar fi avut; dar nu făcea așa ci numai să facă avuție cu nedreptate, și lăsa săracii să moară de foamete”⁹. Aceeași descriere identică este atribuită însă de Axinte Uricariul, perioadei domniei lui Ștefan Petriceicu, existînd însă posibilitatea confuziei, în cadrul compilației acestuia.

O altă descriere a acestei calamități a fost făcută de Nicolae Costin: „Ci așa foamete era în Iași și în țară, încât mânca om pe om și se vindea. Mulți s-au dus la robie de bună voie la tătari care aducînd pâine aice în Iași de vîndut și întorcîndu-se, strîngeau copii, fete și oamenii iarăși sărăcimea mergînd la Bugeac, acolo se istoviau în robie”. La fel ca și ceilalți autori sunt subliniate cauzele, creșterea prețurilor, „mărta târgului cea de 16 ocă de grâu 3 lei bătuți, iar sacul ca de 2 mierțe și pol(jumătate) era 5, 6 lei, de mânca om pe om”¹⁰. Din toate textele citate până acum reiese că Dumitrașco Cantacuzino este un om plin de defecte, ale cărei trăsături sunt creionate numai în „negru”. Suplimentar, Axinte Uricariul îl caracterizează ca nu a părăsit „rătotăile cele dântâi”, că în el nu era „nimic bun” ci „numai lăcomie” și „luaturi nespuse” (fiscalitate excesivă). Pentru a obține bani, domnul nu ezită să recurgă la tortură. „Acest tiran fricos, pentru ca să scoată bani mulți au spînzurat de mâini pe Gavril Brăescu, biv vel jicnicear și pe Toader al Nacului și pre alții mulți”. Pedepsa a venit sub forma maziliei, a confiscării de către turci a tuturor averilor acumulate și a închiderii în temniță, împreună cu un copil al lui, unde a și murit¹¹.

Descrierea calamității din timpul lui Dumitrașco Cantacuzino urmează aceleași coordonate și în cronică de Neculce. Astfel este subliniată imoralitatea domnului „era

⁸ *Ibidem*, p.171.

⁹ Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, în *Cronicari munteni*, vol. II, ed. de M. Gregorian, București, Editura Minerva, 1984, p.219.

¹⁰ Gheorghe Ghibănescu, *Ispisoace și Zapise*, vol. IV, partea I, Iași, 1914, p. 84.

¹¹ Axinte Uricariul, *op.cit.*, p. 170.

bătrân și curvar”, sau „ce este omenie grecească”; lipsa credinței „carne în toate posturile cu turcii de<n>preun<ă> mânca”. Lăcomia domnului după bani este atât de mare, încât nici depozite cu caracter sacru, intangibile, nu sunt cruțate de domn. Este cazul unui depozit de câteva mii de galbeni, lăsați de ctitori mănăstirii Râșca, care a fost confiscată de domn¹². Critica cronicarului împotriva domnului, extrem de violentă, este cu atât mai credibilă cu cât a existat o anumită legătură de rudenie între domn și cronicar.

Foametea a continuat și în anul 1685, situație confirmată atât de izvoarele narative cât și de cele documentare. Astfel Neculce arată că în al doilea an de domnie a lui Dumitrașco Cantacuzino „început-au a vini mulțime de taberi de car<ă> tătarăști cu mălaiu de vîndut în Iași. De ce Dumitrașco vodă pus-au de au făcut mierța mare și au pus de au strigat crainicul să nu cumpere nime până în trei dzili, că-l va înțepa care va cumpăra. Și așa au rumtu prețu mirții câte un leu bătut și peste doo trei săptămâni s-au scoborit mierța și la zlot. De ce au început săracii oamenii a să sătura. Numai era greu, că murie, că era hămnesiți”¹³. A fost o încercare de limitare a efectelor foametei din motive pur pragmatice, cum ar fi evitarea depopulării țării care ar fi dus la imposibilitatea strângerii dărilor.

Faptul că Moldova ajunge să se aprovizioneze cu cereale de la tătarii bugeceni, din același areal geografic, demonstrează că foametea a fost determinată pe lângă factorii climatici, anii de secetă, de cei extraclimatici care au dus la agravarea situației. Fiscalitatea excesivă la care s-au adăugat proasta gospodărire a țării, au făcut ca într-adevăr această calamitate să devină „foametea cea mare”, să poarte peste decenii până la jumătatea secolului al XVIII-lea, denumirea de „foametea lui Dumitrașco vodă”, chiar dacă flagelul s-a declanșat anterior acestei domnii, continuând și după ce domnul a fost mazilit.

Nu numai izvoarele narative, dar și cele documentare reflectă acest flagel abătut asupra Moldovei. Astfel, începând cu anul 1683, se înmulțesc vânzările de proprietăți funciare pe sume mici și foarte mici, iar în unele cazuri se specifică că vânzarea a avut loc „la vremuri de foamete” sau „în timpul foametei”. Semnificativă ni se pare situația satului Folești (Solești-Vaslui), când între 1683-1687 mai mulți răzeși din acest sat își vînd sau își fac danie (vânzări deghizate) ocinile, pe sume mici. Sunt vânzări de necesitate într-o perioadă de foamete pentru a supraviețui acestui flagel ce a caracterizat Moldova în perioada respectivă. Astfel, Cazacu vinde împreună cu tatăl său o parte din ocina din Folești cu suma de 6 taleri, iar Maria împreună cu cumnata ei vinde partea lor pentru 18 merțe de mălai¹⁴.

Pe 1 martie 1683 Tofan împreună cu surorile sale vînd lui Golăie vîtaful „jumătate de bătrîn” din apus de Folești pe 16 lei bătuti¹⁵. Pe 3 martie 1684 Toader împreună cu familia sa vinde lui Golăie vîtaful partea lor de moșie din „bătrînul” Zaharie „pentru 10 merțe de mălaiu, când era merța câte un zlot în timpul lui Dumitrașco vodă”¹⁶.

¹² Ion Neculce, **op.cit.**, p. 291-292.

¹³ **Ibidem**, p. 289.

¹⁴ Iulian Marinescu, **Documente vasluiene. Extrase din condica moșilor lui Theodor Rosetti-Solescu din 14 octombrie 1799**, în *Buletinul Comisiei istorice a României*, București, Tiparul așezămîntului tipografic „Datina românească”, Vălenii de Munte, 1925, p. 207, nr. 11.

¹⁵ **Ibidem**, p. 206, nr. 10.

¹⁶ **Ibidem**, p. 207, nr. 12.

Pe 24 aprilie 1684 Gheorghe stolnicul, bejenar la Câmpulug, trimite la Bistrița 30 de cai de vânzare pentru că „nu avea pâine”, sperând să găsească în acest oraș și cerând să fie scutit de vamă¹⁷.

Pe 16 septembrie 1684 Lupul și soția lui Vasâlca vând cu 20 de lei și 5 merțe de mălai unui cumnat Vasile partea lor dintre Onceni și Bucium, inclusiv 3 pogoane de vie, scoțându-i din foamete „...când să ne scoatem capetele din foamete nime nu s-a aflat să ne plătească”¹⁸.

Pe 25 iulie 1685 Irina cu fiul ei Ion și sora ei Anița, cu fetele lui Sanda și Nastasia dăruiesc lui Constantin Stolnic moșia lor din Liești, ținutul Iași de pe Jijia deoarece au fost hrănite un an și jumătate „pe timpul foametei celei mari din zilele lui Dumitrașco Cantacuzino la a doua lui domnie când era merța de mălai 2 zloți bătuți și un galben și când mulți cu mai bune moșii au pierit”¹⁹, fiind vorba de fapt de o vânzare deghezată sub forma de danie pentru a se evita funcționarea dreptului de protimis. De altfel cele două familii au mai primit 20 de lei. Este interesantă motivația daniei: asigurarea hranei timp de un an și jumătate pe timpul „foametei celei mari”.

Așa cum am arătat, foametea a continuat și după mazitarea lui Dumitrașco Cantacuzino, caracterizând și domnia lui Constantin Cantemir. Politica de expansiune a lui Ioan Sobieski, regele Poloniei, s-a manifestat în această perioadă sub forma unor invazii succesive pe teritoriul Moldovei. În aceste condiții, pe teritoriul țării de la nord de Iași și dintre Prut și Nistru nu s-a mai putut practica agricultura și în special cultura cerealelor. A fost vorba de ani de foamete determinate nu atât de condițiile climatice nefavorabile cât mai ales de o insecuritate generată de un context internațional extrem de nefavorabil și care a dus la agravarea consecințelor unui interval secetos, nefavorabil agriculturii.

Toate aceste expediții sunt menționate atât în izvoarele interne, cât și în cele externe, cum ar fi cronicile ucrainiene, unde se face mențiunea că „și Țara Moldovei fu pustiită de oștirile polone, tătarăști și căzăcești care stăteau pe lângă rege”²⁰

Pentru a demonstra situația disperată a Moldovei la începutul domniei lui Constantin Cantemir putem să analizăm corespondența dregătorilor orașului Câmpulug cu Bistrița. Astfel, pe 29 septembrie 1685, Toader, biv vel armaș, vornic de Câmpulug, scrie bistrițenilor „...că țara noastră este plină de oști și de tâlhari, cât nu rămasă sat sau târgu sau mănăstire neprădată și nejecuită”²¹. Pe 26 noiembrie 1685, aceeași persoană scrie din nou bistrițenilor că „...iată leșii acum iar prădară această săracă de țară de la Piatra în sus de au lăsat numai pământul..., iar Craiul au dat voie oștilor ce ernează pe margine să tot prade în țară”²². Din nou pe 7 mai 1686, vornicul de Câmpulug trimite lui Mihai Gonos, vameș de Bistrița, o scrisoare din care răzbate situația dramatică a unei țări întregi „...alta mă rog dumitale frate ca fiind asupra cestei

¹⁷ Nicolae Iorga, **Documente românești din arhivele Bistriței**, partea a II-a, București, 1900, p. 6.

¹⁸ Gheorghe Ghibănescu, **op.cit.**, p. 83, nr. 66.

¹⁹ **Catalogul documentelor moldovenesti din Direcția Arhivelor Centrale**, București, 1970, vol. IV, p. 208, nr. 903. În continuare se va cita **Catalogul**.

²⁰ Mihail Dan, **Știri din cronicile ucrainene**, în *SMIM*, 1957, vol. III, p. 271.

²¹ Hurmuzaki, **Documente privitoare la istoria românilor**, vol. XV, partea a II-a, **Acte și scrisori din Arhivele orașelor ardelene Bistrița, Brașov și Sibiu (1601-1825)**, publicate de Grigore Tocilescu și Al.I. Odobescu, București, 1913, p. 1398, nr. MMDLXXIII. În continuare se va cita Hurmuzaki.

²² **Ibidem**, p. 1399, nr. MMDLXXVI.

sărace de țară mânia lui Dumnedzău am rămas destul la lipsă când noi nu știm de atâția ani ce este plugul, de răul păgânilor și altor nevoi destule. Ce am trimis cescu nepot al meu, că n-avem de ce ne mai apuca, ce am început a ne vinde și hainele din spate... ca să ne putem cumpăra ceva pâine”²³.

Textul de mai sus demonstrează că locuitorii Moldovei erau într-o situație fără ieșire datorită imposibilității de a face agricultură mai mulți ani la rând, „de a pune mâna pe plug”. Această situație a fost determinată de invaziile străine, de „răul păgânilor” (denumire generică pentru invadatori, din care nu lipseau în primul rând creștinii-polonezii, cazacii). S-a ajuns ca oamenii să recurgă la expediente pentru a face rost de „pâine”, cum ar fi vânzarea „hainelor din spate”, a obiectelor personale.

Pe 23 noiembrie 1685 o familie din Voinești împreună cu toți copiii se recunosc „vecini nerăscumpărați” familiei lui Pătrașco jicniceriu, pentru că „i-a scos din foamete” și „i-a îmbrăcat cu haine”, calamitatea fiind un prilej de a transforma în vecini familiile țăranilor ajunși în imposibilitate de a se întreține²⁴. Calamitatea a lovit în special familiile monoparentale, a văduvelor, cum ar fi cazul fiicei preotului din Sărăței, soția lui Gligoraș Plote, care dăruiește lui Enachie gramaticul „toată partea de la mama sa Alexandra și a fetei sale Dafina din satul respectiv că să le scoată din foamete”²⁵.

Și în anul 1686, ca de altfel și în anii următori situația a fost deosebit de grea pentru locuitorii Moldovei. Continuarea invaziilor armatei poloneze, condusă de multe ori chiar de regele Poloniei, menținerea ocupației poloneze în regiunile de la nord de Iași, acțiunile militare ale armatelor turco-tătare a făcut imposibilă cultura cerealelor în 1686, dar și în anii următori până la moartea lui Constantin Cantemir.

În aceste condiții continuarea foametei nu mai trebuie să ne surprindă. Astfel pe 9 martie 1686, Dochîța, fata lui Tănase din Puțeni, vinde pentru o merță de mălai partea sa din Vutcani²⁶. Și aici este vorba de vânzarea unei proprietăți funciare pe cereale, făcută de o femeie singură, mai vulnerabilă la lipsurile și nevoile acelei perioade.

Începând cu anul 1686, mai mulți răzeși din Solești vând părțile lor din acest sat lui Ion Racoviță de la Codăiești, ajuns paharnic de Huși. Astfel în 1686 au fost înregistrate cinci vânzări, una în 1687, două în 1688, una în 1689, două în 1691. În unele cazuri aceste transferuri funciare sunt trecute ca danii, de fapt vânzări deghizate. Acestea au fost vânzări de necesitate, pe sume mici, făcute în ani de foamete sau în care cerealele și animalele erau rare și scumpe²⁷.

Datorită faptului că cerealele erau așa de rare, se face apel la importuri din Transilvania, cum a făcut Toader Nacul vornicul de Câmpulung, care cere vameșului Bistriței, Mihai Gonoș scutire de vamă pentru „pâinea ce a trimis-o să o cumpere”²⁸.

Pe 21 iunie 1686, Stanca soția lui Vlad împreună cu fiul ei Iftimie vând lui Constantin postelnicul două pogoane de vie paragină, la Crucea de Jos cu 12 lei băuți „fiind foamete și lipsă mare mi-au prins greul și foamea și mi-au plătit dumnealui

²³ **Ibidem**, p. 1401, nr. MMDLXXXI; Nicolae Iorga, **Istoria țării prin cei mici**, în **Despre cronici și cronicari**, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, p. 224.

²⁴ **Catalogul**, vol. IV, p. 215, nr. 937.

²⁵ **Ibidem**, p. 217, nr. 943.

²⁶ Gheorghe Ghibănescu, **op.cit.**, p. 109, nr. 83.

²⁷ Iulian Marinescu, **op.cit.**, p. 187, 189, 207.

²⁸ Hurmuzaki, vol. XV, partea a II-a, p. 1402, nr. MMDLXXXIV.

deplin”²⁹. Din nou este vorba de o familie monoparentală, de o văduvă cu un copil care nu poate lucra via, care ajunge „paragină” și care este nevoită să o vândă pentru a supraviețui foametei. Mențiunea soțului în document nu are drept scop, decât identificarea persoanei respective, într-o perioadă în care folosirea numelor de familie mai ales pentru oamenii simpli era rară.

Același Constantin, fost mare postelnic cumpără de la Pricopie din Curmezișeni, 30 de stânjeni de moșie din satul Onicani de pe Valea Gerului, ținutul Tecuci, cu 8 lei bătuți „de mi-am prins nevoia pe foamea din zilele lui Constantin voievod (Constantin Cantemir-n.n.)”. Dincolo de discuția asupra prețului, este importantă mențiunea foametei din timpul lui Constantin Cantemir³⁰.

Pe 16 decembrie 1686, Udrea Gaftona și fiul ei Drăganciul, din satul Hrițeni, dăruiește lui Ion Hrițanu a șasea parte din moșia lor din satul respectiv, din vatra satului, țarina, marginile cu vaduri de moară „pentru că i-a scos din foamete dându-le pâinea”³¹.

Pe 20 decembrie 1686 avem înregistrate două vânzări. Astfel, Postolache cumpără de la popa Stratulat și preuteasa sa „două pogoane de vie paragină” cu 10 taleri bani gata, iar de la Moiseiu, fratele popii Stratulat cumpără „o bucată de loc din casa tatălui său până în fîntîna dulce cu pomi cu 2 taleri bani gata”³².

O ultimă mențiune a unei vânzări făcute „de nevoie și lipsă de pâine” în anul 1686 este atunci când Agapie din Câmpuri și cu feciorul său Tudosie vând lui Ioniță din Poslușnici „două pământuri cu 2 lei”³³.

Expedițiile poloneze începute în anul 1683 pe teritoriul Moldovei au fost elementul determinant și agravant al foametei în toți acești ani. Au făcut ca foamea, declanșată în timpul lui Ștefan Petriceicu, agravată în timpul lui Dumitrașco Cantacuzino, să constituie o constantă, o permanență și în timpul domniei lui Constantin Cantemir. Moldova a fost devastată de expedițiile lui Ioan Sobieski, care încerca să ocupe această țară, iar campaniile anuale purtate de polonezi au favorizat înmulțirea tâlharilor, după cum vorbește un refugiat din această perioadă „ce-i foarte rău și în țara noastră că tâlharii tot o strică”³⁴.

Și anul 1687 a fost dificil pentru locuitorii Țării Moldovei, prin continuarea ocupației poloneze în regiunea de nord a țării, prin devastarea acestora și secătuirea resurselor în urma impunerii unor contribuții forțate de către armata poloneză. Astfel, pe 19 februarie 1687 hatmanul Poloniei Stanislaw Iablonowski scutește de contribuții pentru armată moșiile Coluiști, pe Ceremuș, a lui Isar, și Jadova a fraților Gheorghe și Isac Goian, interzicând staționarea și întreținerea trupelor, confiscarea pâinii și a căruțelor de pe moșii³⁵.

Pe 28 martie 1687 Ioan Sobieski scrie voievodului Rusiei că se poate procura grâu din Transilvania, prin pasul Troțuș, pentru a se face „provizii de pâine pentru

²⁹ **Catalogul**, vol. IV, p. 232, nr. 1023.

³⁰ **Ibidem**, p. 233, nr. 1031.

³¹ **Ibidem**, p. 239, nr. 1055.

³² **Ibidem**, p. 240, nr. 1057, 1058.

³³ **Ibidem**, p. 236, nr. 1039.

³⁴ Nicolae Iorga, **Istoria țării prin cei mici**, p. 225.

³⁵ Vasile Ghe. Miron, Mihai Ștefan Ceașu, Gavril Irimescu, Sevastița Irimescu, **Din tezaurul documentar sucevean (1393-1849)**, București, 1983, p. 199, nr. 594.

fortărețe”³⁶. Faptul că regele era nevoit să aducă grâu din Transilvania demonstrează că asemenea resurse numai existau pe teritoriul Moldovei.

Pe 1 mai 1687 Sara, fiica lui Miftode Cârpală din Balotești, împreună cu fiii ei vinde un pogon de vie în paragină din Balotești cu 8 lei bătuți³⁷. Din nou este vorba de o vânzare făcută de o văduvă în numele familiei sale mult mai vulnerabilă la dificultățile perioadei respective.

Devastările permanente ale unor elemente ale armatei regale poloneze, cum ar fi polonezi, cazaci, chiar și moldoveni înrolați în această armată, au dus Moldova la ruină și au determinat intervenția regelui pentru a opri aceste jafuri. Intervenția lui Ioan Sobieski nu a fost făcută din generozitate, ci dintr-un motiv interesat, acela ca Moldova să poată întreține unitățile militare de ocupație, să se facă apel cât mai puțin la resursele oferite de Dieta Poloniei. Astfel, pe 11 iunie 1687 regele scrie voievodului Rusiei că este de acord cu pedepsirea severă a cazacilor și moldovenilor care în loc să se deplaseze la Camenița s-au dus în Moldova să jefuiască³⁸. Pe 7 iulie 1687, într-o nouă scrisoare regală către voievodul Rusiei se cere împiedicarea jafului armatei poloneze în Moldova. Regele consideră că dacă nu se vor lua măsuri se va ajunge la deșert și ruine³⁹.

Pe 12 iulie 1687, Constantin Cantemir scrie lui Martin Zamoyski, tezaurariul regatului Poloniei, prin care roagă să intervină pe lângă rege ca acesta să dea ordin trupelor să nu mai facă incursiuni în Moldova, intervenție reluată și pe 28 august același an⁴⁰.

În 1687, Andronic și Buzdugan se judecă cu preotul Duma la biserica domnească din Focșani pentru moșii și vii din codrii sârbilor. Judecata se face pentru 9 pogoane de vie paragină și 7 pământuri, luate de preotul Duma pentru grija morților de la „foametele cele rele”⁴¹. Probabil documentul se referă la o perioadă anterioară, aceea a lui Dumitrașco Cantacuzină, când foametea a atins apogeul.

Pe 20 ianuarie 1689 feciorii lui Bosie vând lui Constantin Roșca părțile lor din Toderești cu 14 lei, plătind parte în bani, 6.50 lei, iar pentru 7.50 lei dând 30 de merțe de secară⁴².

În 1690 Moldova a cunoscut o puternică invazie de lăcuste care a fost relatată pe 19 februarie 1691 de misionarul Francesco Antonio Renzi: „și aici în Moldova este o foarte mare lipsă, dovadă că grâul se vinde cu 18 taleri imperiali, iar meiul cu 14 taleri”, pentru o cantitate de aproximativ 300 de litri de cereale⁴³. Deși calamitatea a avut loc în 1690, consecințele acesteia s-au manifestat și în 1691.

Pe 14 aprilie 1690, Maria Hotnoie, împreună cu fiica ei vând lui Tănase sulgerul, un răzor din satul Grigorești, fără vad de moară, cu 30 de potronici cu cât a fost tocmit de fostul ei soț înainte de a se înstrăina ei din țară „de bogate nevoi și de foamete” din care a primit soțul ei 2 orți bătuți, iar ea a primit restul de 20 de

³⁶ Hurmuzaki, vol. III, supl. II, p. 158, nr. LXXXI.

³⁷ **Catalogul**, vol. IV, p. 245, nr. 1087.

³⁸ Hurmuzaki, vol. III, p. 165, nr. LXXXVIII.

³⁹ **Ibidem**, vol. III, supl. II, p. 167, nr. XC.

⁴⁰ **Ibidem**, p. 169, nr. XCI, p. 175, nr. XCII.

⁴¹ **Catalogul**, vol. IV, p. 248, nr. 1102.

⁴² George Ghibănescu, **op.cit.**, vol. IV, partea a II-a, p. 151, 152, nr. 109.

⁴³ Constantin Tofan, **Calamități naturale pe teritoriul Țării Moldovei din secolul al XV-a pînă în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Invazii ale lăcustelor**, în *Carpica*, XXIX, 2000, p. 158.

potronici⁴⁴. Este vorba de o vânzare făcută cu mulți ani înainte, probabil în intervalul 1684-1686, dar care se finalizează pe 14 aprilie 1690 când văduva și fiica ei primesc restul de bani. Între data începerii și terminarea vânzării a avut loc o înstrăinare a familiei, fiind în același timp interesantă motivația părăsirii țării „de bogate nevoi și foamete”.

Pe 1 martie 1691 Iftimie împreună cu feciorii lui dăruiesc lui Dediu, fost mare spătar două părți de moșie din Ionești pe apa Bahluiului, ținutul Cârligăturii, din vatra satului, țarină și vad de moară pentru că i-a ajutat „la nevoie și i-a scos din foamete”. Este vorba și aici de o vânzare deghizată sub forma unei danii, cu aceeași motivație care a devenit o obișnuință pentru această perioadă⁴⁵.

Pe 13 mai 1691 Teodor Măghinici împreună cu familia sa dăruiesc lui Irimici Botez o prisacă din satul Silvestru, ținutul Roman, pe care „i-a scos din foamete și a cheltuit cu casa lor 8 lei și jumătate bani bătuți”⁴⁶. Astfel, pentru a se evita o viitoare contestare a vânzării făcute, în actul de vânzare-cumpărare este trecută întreaga familie a vânzătorului, inclusiv copiii.

Pe 30 octombrie 1691, regele îi scrie lui Carol Radziwill, subcancelarul marelui cnezat al Lituaniei despre situația Moldovei, scoțând în evidență faptul că Moldova este o țară devastată, care îi oferă puține resurse, pentru întreținerea armatei⁴⁷. Nu mai este nevoie de nici un comentariu pentru a scoate în evidență situația deplorabilă a țării. Există însă posibilitatea „îngroșării în negru” a situației Moldovei de către rege pentru a obține resurse suplimentare de la Dietă, pentru a pune în contrast succesele armatei poloneze menționate în scrisoare cu puținele resurse avute la dispoziție.

Pe 24 iulie 1692 Vasile Bainschi serdar și soția sa Tudosca dăruiește lui Lavrentie episcop de Rădăuți moșia lor din Fitionești, din ținutul Putna pe care o au danie de la Soare, Grigorie și Alexandru fiii lui Ion Fetion pentru care au dat pâine în vremea foametei⁴⁸.

În 1693, Ioana Postolăchioaie împreună cu fiii ei dăruiește aceluiași episcop de Rădăuți părțile din satul Burdușești obținute de la mai mulți săteni „când era foametea cea mare, cu un mascur gras drept 3 taleri, o merță de mălai drept un taler și un taler ban”⁴⁹. Este o ultimă mențiune din secolul al XVII-lea a „foametei celei mari” din timpul lui Dumitrașco Cantacuzino.

Foametea a încetat în perioada primei domnii a lui Antioh Cantemir, care a dus o politică externă mai înțeleaptă decât tatăl lui în raport cu regatul Poloniei, obținând o reducere sau o încetare definitivă a expedițiilor străine pe teritoriul Moldovei. Încheierea păcii de la Karlowitz din 1699 a însemnat retragerea definitivă a armatelor străine de pe teritoriul țării

Foametea din această perioadă a fost menționată și în secolul următor. Astfel în 1705, Antioh Cantemir întărește căpitanului Alexandru Adam stăpânirea aspra părților de moșie cumpărate în Gornești și Pârlești de la familia lui Toader Balan „pentru că i-a scos din foamete”. Transferul de proprietate a fost însoțit și de

⁴⁴ **Catalogul**, vol. IV, p. 280, nr. 1241.

⁴⁵ **Ibidem**, p. 298, nr. 1325.

⁴⁶ **Ibidem**, p. 306, nr. 1358.

⁴⁷ Hurmuzaki, vol. III, supl. II, p. 231, nr. CIV.

⁴⁸ **Catalogul**, p. 335, nr. 1494.

⁴⁹ **Catalogul**, vol. IV, p. 356, nr. 1595.

schimbarea statutului social, persoanele respective transformându-se din răzeși în vecini, chiar dacă uneori cumpărătorul „îi iartă de vecinătate”. Cu certitudine hrisovul din 1705 se referă la „foametea” din timpul lui Dumitrașco Cantacuzino și Constantin Cantemir de la sfârșitul secolului al XVII-lea⁵⁰. Pe 12 martie 1706 Simion Gorniță dă zapis lui Petre și Toader Moromenchi că „la vremea lipsăi de pâine, li-am făcut bine cu doi pătrări de săcară și un porcu” evaluată la 12 lei⁵¹.

O mențiune tardivă a foametei din timpul lui Dumitrașco Cantacuzino o avem din 1712, când Nicolae Mavrcordat „alege și hotărânicește” părțile lui Vasile Popa Uricariul din satul Românești din ținutul Cărligăturii cumpărate cu „20 mârte de grâu și 10 mârte mălaiu”, la care se adaugă „două gropi de mălaiu” care au aparținut surorii sale Anița la „vremea când era foamete la domnia lui Dumitrașco Cantacuzino”⁵².

Cea mai târzie mențiune a „foametei celei mari” identificată în cercetarea noastră a avut loc cu prilejul unei judecăți de la 1 august 1742 pentru o moșie la Vidra din apropiere de Milcov⁵³.

În secolul al XVIII-lea, perioadele de foamete au continuat să fie numeroase pe teritoriul Moldovei. Dacă în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, perioadele de foamete au avut un caracter generalizat, afectând ansamblul teritoriului românesc, începând cu a doua jumătate a acestui secol, aria lor s-a restrâns treptat la teritorii extracarpate, în Transilvania păstrând un caracter parțial și localizat⁵⁴.

Începând cu a doua domnie a lui Mihai Racoviță, Moldova a cunoscut flagelul invaziilor de lăcuste, care au calamitat țara până în 1711 „pricinuid mare foamete tuturor locuitorilor de aici”⁵⁵, ajungându-se la scumpirea grâului „cât s-au adaos oamenilor mare cumpănă spre foamete” după expresia altui cronicar al acestei perioade⁵⁶. Chiar dacă Ion Neculce nu confirmă în cronica sa o calamitate de acest gen, putem considera că anul 1708 a avut această caracteristică.

Foametea începută în anul 1708 pe teritoriul Moldovei a continuat și în anii următori datorită pătrunderii resturilor armatei suedeze conduse de Carol al XII-lea. În același timp, în august 1710 a avut loc o puternică invazie de lăcuste care a distrus recolta „În mai multe locuri, au stins în așa fel toate bucatele bieților țărani, încât aceștia mânau de foame trebuiau să-și lase casa și gospodăria”⁵⁷.

În 1711 consecințelor calamităților naturale din prima jumătate a anului cum ar fi seceta și invazia de lăcuste care a devastat valea Prutului dintre Jijia și râul Sărata au fost completate de cele ale războiului dintre Rusia, Moldova și Imperiu Otoman. Toate acestea au dus la o situație dramatică pentru locuitorii Moldovei la începutul

⁵⁰ Vasile Mihordea, Ioana Constantinescu și Cornelii Istrati, **Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea**, vol. II, București, Editura Academiei României, 1966, p. 111, nr. 24.

⁵¹ Nicolae Iorga, **Studii și Documente privitoare la istoria românilor**, vol. XI, **Cercetări și regeste documentare**, Editura Ministerului Instrucțiunii, p. 94, nr. 216.

⁵² Gheorghe Ghibănescu, **Surete și izvoade. Documentele Româneștilor**, vol. XIII, Huși, 1923, p. 36, nr. 36.

⁵³ **Condica lui Constantin Mavrocordat**, vol. II, p. 574 bis, nr. 1215.

⁵⁴ Paul Cernovodeanu, Paul Binder, **Cavalerii Apocalipsului. Calamități naturale din trecutul României până la 1800**, București, Editura Silex, 1993, p. 127.

⁵⁵ **Cronica Ghiculeștilor. Istoria Moldovei între 1695-1754**, ed. critică de Nestor Camariano și Adriana Camariano-Cioran, București, 1965, p.23.

⁵⁶ Axinte Uricariul, **op.cit.**, p. 204.

⁵⁷ **Călători străini**, vol. VIII, p. 318; Constantin Tofan, **op.cit.**, în *Carpica*, XXIX, 2000, p. 159.

domniei lui Nicolae Mavrocordat, chiar dacă sursele consultate nu menționează în mod expres foametea, ci doar starea de „slăbiciune” a Moldovei, sau că țara era „ruinată”, sau „mare lipsă” și „sărăcie”.

O altă calamitate de acest gen, a fost fără îndoială marea foamete din anii 1718-1719 care a afectat întreg spațiul locuit de români, analizată de noi într-un studiu anterior⁵⁸. Astfel, pe teritoriul Moldovei, în anul 1718, n-a plouat toată vara determinând distrugerea recoltei și scumpirea alimentelor „și s-au făcut scumplete mari că nici un fel de roadă nu s-au făcut, nefiind ploaie toată vara”⁵⁹, iar într-o altă cronică aceea a Ghiculeștilor, autorul apreciază că fost „o mare nerodire”⁶⁰.

Foametea din acel an de pe teritoriul Moldovei, ca de altfel de pe teritoriile Transilvaniei și Țării Românești, a fost caracterizată atât de contemporani cât și de urmași, ca fiind „mare”. Datorită lipsurilor alimentare, provocate de o secetă excepțională, oamenii săraci care nu aveau făină mâncau „rădăcini de papură și umblau cerșind pâine ca să nu moară”, iar prețul unei merțe de mei ajunge la 10 lei⁶¹. În condițiile unei ierni blânde și ploioase, alimentația oamenilor a fost alcătuită din „rădăcini și buruieni” săpate în munți și văi⁶², sau „papura și alte buruiene găsite prin pădure și ciulini” au completat hrana oamenilor în iarna anului 1718-1719⁶³. Într-o altă însemnare, autorul arată că „în zilele lui Mihai vodă” (Racoviță-n.n.), oamenii au fost obligați să mănânce „...scoarță, papură, culbeci, gânganii”⁶⁴.

Așa cum am arătat, o primă cauză și consecință a foametei a fost scumpirea cerealelor, „a pâinii”, după cum consemnează contemporanii fenomenului. Astfel „merța de mei s-a vândut cu 10 lei”, iar „merța de pâine” se vinde „cu 5 lei și mai bine”⁶⁵.

Foametea a continuat și în prima jumătate a anului 1719, cel puțin până la noua recoltă de cereale, situație demonstrată și de un ordin al lui Mihai Racoviță către cămărașii de la Târgu Ocna, pentru a învoi pe Dumitrașco Mustea diac de cămară” pentru a cumpăra pâine fiind foamete”⁶⁶. Pentru a combate foametea, care putea determina deplasarea populației pe distanțe mari, fuga locuitorilor țării peste hotare, „spargerea satelor”, Mihai Racoviță, domnul Moldovei din aceea perioadă a luat o serie de măsuri cum ar fi împărțirea locuitorilor foarte săraci în grupuri de 5, 10, 20 sau chiar 30 pentru a fi hrăniți de boieri în iarna anului 1718-1719, facilitând cumpărarea cerealelor din Polonia și Imperiul otoman⁶⁷. Tot foametea a determinat importante consecințe demografice negative cum ar fi o puternică emigrație, dublată

⁵⁸ Constantin Tofan, **Considerații istorice asupra evoluției foametei din anii 1718-1719 în spațiul românesc**, în *Carpica*, XXX, 2001, p. 97-106.

⁵⁹ Pseudo-Amiras, **Cronica Anonimă a Moldovei (1661-1729)**, ed. de Dan Simonescu, București, 1975, p. 91-92. În continuare se va cita **Cronica anonimă a Moldovei**.

⁶⁰ **Cronica Ghiculeștilor**, p. 225.

⁶¹ **Ibidem**, p. 225.

⁶² **Ibidem**.

⁶³ **Cronica anonimă a Moldovei**, p. 91-92.

⁶⁴ Damaschin Mioc, **Materiale românești din arhivele străine**, în *SMIM*, VI, p. 335, nr. 5.

⁶⁵ Vasile Mihordea, **Relații agrare în Moldova în secolul al XVIII-lea**, București, Editura Academiei Române, 1968, p.29; **Cronica Ghiculeștilor**, loc.cit.

⁶⁶ Corneliu Stoica, **Dicționarul istoric al localităților troțușene**, Onești, Fundația Națională „George Călinescu”, Editura Aristarc, 1998, p. 27.

⁶⁷ Ion Neculce, **op.cit.**, p. 678.

de o mortalitate excesivă: „au murit multe suflete, câți nu s-au dus printr-alte țări”⁶⁸.

Foametea din anii 1718-1719 a avut consecințe semnificative atât pe planul transferului de proprietate funciară, dar și sociale. Astfel Vasile Vișan, țigan venit din Țara românească (fugit din cauza foametei din această țară) era în Moldova om liber. În 1719, din cauza foametei, se vinde lui Chiriac stegarul împreună cu familia sa drept robi, dar stăpânul le trece calitatea de vecini⁶⁹, iar obligația boierilor de a hrăni un anumit număr de țărani a constituit un prilej de transformare în vecini acelor ce li s-a dat de domnie pentru a-i întreține⁷⁰.

Puternica foamete din această perioadă a fost însoțită de o epidemie de ciumă care a afectat tot spațiul românesc. Apogeul epidemiei a fost atins în anul 1719, când populația a considerat că în urma recoltei bune suferințele provocate de foamete a luat sfârșit.

Epidemia de ciumă a fost favorizată de existența unei populații subnutrite, marcată de carențe alimentare semnificative, o alimentație lipsită de proteine, vitamine și hidrați de carbon obținute din cereale, miere, fructe, legume și produse de origine animală. Nu este în intenția noastră să analizăm epidemia de ciumă din această perioadă. Ar depăși de altfel cu mult conținutul acestui studiu. Nu ne putem opri totuși să notăm câteva trăsături ale acesteia. Astfel pentru Moldova se menționează că „După foamete, ciumă, amaru, bocete și vaete în toate părțile” sau că ciuma a ținut în Moldova 6 luni și că au murit mulți de oameni. Este menționată și o epizotie, accentuând și prelungind suferințele unei populații și așa greu încercate⁷¹.

Un alt an defavorabil producției agricole a fost 1724. Astfel în acest an, după o vară secetoasă, au avut loc inundații puternice în sudul Moldovei, determinate de revărsări ale Siretului. Este elocventă descrierea făcută de Nicolae Muste: „Într-acestu anu 7232 (1724), fost-au secetă mare, pâinile proaste, moarte în dobitoace, stupii în scădere” urmată începând cu septembrie de ploi „grele” care au dus la inundarea satelor de pe valea Siretului, cu mari pierderi în oameni, animale inclusiv distrugerea locuințelor. Cronicarul compară consecințele inundațiilor cu cele ale invaziilor tătarăști. „Câte sate au fost pe Siretu, potu zice că le-au prădat tătarii; că nu puțină pagubă au avutu, care nu se va uita curându de acei ce locuiescu pe acele locuri...”⁷².

Foametea din acest an a fost în opinia noastră, menționată probabil, într-o inscripție fragmentară din 28 iunie 1725 păstrată pe zidul bisericii mănăstirii Humor: „Să (se) știe cându au fostu foa... eu Ion Goșman, let 7233 (1725). Ni...Chi...ot...ești iunie 28”⁷³. Putem considera, că această inscripție se referă la foametea din 1724.

Un alt an extrem de nefavorabil producției agricole și implicit alimentației locuitorilor Moldovei a fost în 1728, când a avut loc o puternică secetă și epizotie: „Ce precum au fost vara cumplită cu boale multe și cu secetă, la anul 7236(1728), că secase apele, izvoarele, „cātu prea puține izvoare rămăsese cu apă...”⁷⁴. În aproape aceiași termeni, **Cronica Ghiculeștilor** menționează că „a fost o vară rea din pricina

⁶⁸ **Cronicile României**, vol. III, 1874, p. 62.

⁶⁹ Vasile Mihordea, **op.cit.**, p. 107.

⁷⁰ **Ibidem**, p. 119.

⁷¹ **Cronica anonimă a Moldovei**, p. 92.

⁷² **Cronicile României**, vol. III, p. 70.

⁷³ Victor Brătulescu, **Nume de călugări și dieci în grafitele de la Homor și Voroneț**, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, Anul XLI, nr. 9-10, sept., 1965, p. 548.

⁷⁴ **Cronicile României**, vol. III, p. 169.

bolilor și a secetei, căci au secat izvoarele apelor, încât în puține locuri au rămas fântâni”⁷⁵.

Deși ambele surse menționează că în 1728 a avut loc o dublă calamitate, nu este consemnată declanșarea unei foamete, deoarece anul agricol slab a fost singular, fiind urmat de un an agricol bun (1729), în ciuda unor inundații locale, care au compensat deficitul de umiditate din anul anterior.

Între 1731-1732, teritoriul Moldovei de la nord de Iași a fost lovit de secetă, distrugând recolta de grâu și mălai. În aceste condiții s-a ajuns la declanșarea foametei, care însă nu a fost puternică. O primă consecință a fost creșterea prețului unei mierțe de mălai, care a ajuns la 4 lei. Pentru a combate foametea, Grigore Ghica dispunând de mari cantități de mălai la Fălciu și Chișinău strâns din „ușur”, a început să-l transporte în ținuturile afectate de secetă și foamete, mălai vândut cu 6 potronici mierța, cumpărătorii fiind așteptați până în toamnă la noua recoltă⁷⁶. Intervenția domniei a fost salutară în combaterea efectelor secetei, a foametei, a micșorării prețurilor cu care se vindeau cerealele. Este importantă mențiunea unor magazii de rezervă la Chișinău și Fălciu aprovizionate cu cereale strânse din „ușur”, dijma preluată de la tătarii care făceau agricultură pe teritoriul Moldovei. Foametea a afectat numai partea de nord a țării și nu a avut o intensitate deosebită.

Începuți în 1731, anii de secetă și foamete au continuat și între 1733-1735, în timpul primei domnii a lui Constantin Mavrocordat din Moldova. Astfel Neculce, consideră că în timpul acestuia „bișuguri n-au fost nici în pâine, nici în stupi, nici vândzare în nimic”. Anii nefavorabili agriculturii au fost dublați de o puternică epizotie care a dus la pierderea unui mare număr de vite⁷⁷. Într-o altă cronică, aprecierile sunt și mai dure în sensul „Pe acest domnu nu-l iubie țara căci era domnu fără de noroc”. Domnia s-a caracterizat printr-o scumpete excepțională determinată de o „secită mari de nu s-au făcut pâinile în doi pol ani ce-au domnit”⁷⁸.

În ciuda acestui interval nefavorabil agriculturii dintre 1731-1735, foametea nu a fost menționată în mod expres cel puțin pentru ultimii 3 ani ai acestui interval. A fost probabil un interval de lipsuri alimentare, de foamete moderată pentru locuitorii Moldovei, așa cum a fost caracterizată și de cronicarii acestei perioade.

Puternica epidemie de ciumă din 1738, care a lovit în întregime teritoriul românesc, urmată de ocupația țaristă din toamna anului 1739 și în final iarna lungă și grea începută în octombrie și terminată în aprilie 1740, au fost cauzele foametei declanșate în vara anului 1740.

Ocupația străină și rigorile iernii au dus la moarte a numeroase animale, iar cele care au supraviețuit erau într-o stare de epuizare fizică mai ales pentru cele de tracțiune. În aceste condiții lucrările agricole din primăvara anului 1740 au fost efectuate cu mare întârziere, cultivându-se în mai mult mei decât grâu, deoarece prima cereală se cultiva mai târziu. În aceste condiții bruma care a căzut la sfârșitul lunii august a distrus complet culturile de cereale, condamnând practic populația Moldovei la foamete. Astfel **Cronica Ghiculeștilor** consideră că bruma a fost determinată „de păcatele noastre”, sau într-o exprimare mai plastică „fie că și-a băgat

⁷⁵ **Cronica Ghiculeștilor**, p. 289.

⁷⁶ Ion Neculce, **op.cit.**, p. 713.

⁷⁷ **Ibidem**, p. 740.

⁷⁸ Pseudo-Enache Kogălniceanu, Ioan Canta, **Cronici Moldovenesti**, ed. critică de Aurora Ilieș și Ioana Zmeu, București, Editura Minerva, București, 1987, p. 2. În continuare se va cita **Cronici Moldovenesti**.

dracul pizmaș coada, că s-a întâmplat în chip ciudat, în luna lui august să cadă brumă groasă fără ca mai înainte să fi plouat”. Bruma a dus la distrugerea recoltei de mei și de porumb cultivate de țărani, în special pe teritoriul Țării de Sus.

Pentru a se evita depopularea țării datorită foametei, la fel ca în timpul primei domnii din Moldova, Grigore Ghica a luat măsuri de combatere a flagelului prin împărțirea cerealelor strânse din „ușur” de la tătării stabiliți în sudul Moldovei și cumpărarea „la un preț scump” de mei și seară din Polonia, deoarece și acolo bruma nimicise meiul. Pentru a fi aprovizionate mai multe persoane, „împărțirea s-a făcut cu sferturi”, adică s-a recurs la raționalizarea consumului⁷⁹.

Foamea din anul 1740 a fost descrisă de Ion Neculce în termeni aproape identici, dar cu o precizie mult mai mare decât în **Cronica Ghiculeștilor**. Astfel foamea a fost determinată de aceeași înălțuire de factori nefavorabili atât politico-militari cât și climatici, ultima cauză fiind bruma din august 1740. Conform cronicii lui Neculce, calamitatea a avut loc pe 29 august în ziua de Tăierea capului Sfântului Ioan Botezătorul când „căzut-au brumă mare”, care a dus la distrugerea recoltei de porumb, mei și bineînțeles de grâu. În anumite variante ale cronicii se utilizează termenii de „pâinile”, „pâinile cel mari” pentru grâu și de „pâinile cele mici”, sau de „mălaile” pentru porumb și mei, pentru cerealele care sunt consumate sub formă de fierturi. Distrugerea recoltei de cereale a fost însoțită de compromiterea recoltei de struguri datorită atât rigurilor iernii grele cât și calamității din data menționată.

Neculce consemnează faptul că „...că s-a făcut o foamete mare în țară”, menționând prețurile mari la pâine, vin dar și a puținelor vite care nu au murit în iarna grea a anului 1739-1740, datorită lipsei fânului, dar și frigului când iernatul unei vite a costat 9 potronici⁸⁰. Același cronicar menționează faptul că aceleași lipsuri și prețuri mari erau și în țările vecine: „Că și la Țarigrad și la unguri și la Crâm și mai cu prețu decât aice erau bucatele”. Nu este menționat efortul lui Grigore Ghica de a se combate efectele foametei aspra populației Moldovei⁸¹.

Foamea din 1740 a fost menționată și în documentele anului 1741. Astfel pe 5 mai 1741 este vândută o ocină din satul Mădărjaci din ținutul Cârligăturii „...ajungându-ne lipsă și nevoie la vreme de foamete”. Pe 15 mai 1755 dispunem de o referire tardivă într-o carte de judecată, în care cumpărătorii consideră proprietatea respectivă drept danie „pentru ca să-i grijească și pentru că i-au și dat până acum 4 lei bani și 4 saci de pâine în vreme de foamete”. Este vorba aici de o vânzare deghizată într-o danie, care a avut loc într-o perioadă de necesitate cu scopul de a se evita o eventuală contestare ulterioară a tranzacției. Este interesantă optica celor care au cumpărat pământul, considerând cumpărarea ca un ajutor pentru familia aflată în dificultate⁸².

Pe 1 septembrie 1741 familia lui Ștefan Iolăș din Suceava vinde lui Vasile Pădure un loc de fânaț lângă Suceava pentru 65 lei care „s-au dat în timpul foametei”. Putem considera că este vorba de foamea din 1740, chiar dacă lucrul acesta nu este precizat⁸³.

⁷⁹ **Cronica Ghiculeștilor**, p. 501.

⁸⁰ Corneliu Istrati, **Condica lui Constantin Mavrocordat**, vol. II, Iași, 1986, p. 451, nr. 116.

⁸¹ Ion Neculce, **op.cit.**, p. 843-844.

⁸² Mihai Costăchescu, **Satele Bălțați, Codrești, Mădrăjești, Mădrăjacul și Bojila din județul Iași**, în *Ion Neculce. Buletinul Muzeului Municipal Iași*, fascicula 7, 1928, p. 68.

⁸³ Vasile Gh. Miron, Mihai Ștefan Ceaușu, Gavril Irimescu, Sevastița Irimescu, **op.cit.**, p. 258, nr. 778.

Pe 26 septembrie 1742, locuitorii ținutului Cernăuți „au rămas fără nici un fir de pâine, că li-a bătut bruma”. În același timp „oameni bejenari” originari din Polonia se stabilesc în acest ținut datorită „lipsii pâinii”, a cerealelor în regiunile sudice ale acestei țări⁸⁴. În cazul de față este vorba numai de o situație restrânsă numai la teritoriul ținutului Cernăuți.

O foamete extrem de puternică s-a declanșat pe teritoriul Moldovei în vara anului 1748, după ce țara a cunoscut rigorile iernii anului 1747-1748, care a ținut până la sfârșitul lui martie 1748 producând mari greutăți în hrănirea vitelor, carul de fân ajungând la 30 de lei în această perioadă, oamenii fiind nevoiți să descopere casele pentru a hrăni animalele⁸⁵.

Cauza directă a foametei din anii 1748-1749 o constituie seceta anului 1748 dublată de invazia de lăcuste din același an. Astfel cronicarul acestei perioade arată că: „Într-această domnie a lui Constantin vodă mari săcită au fost de vară, cât se spăriesă locuitorii”. Seceta a fost combătută prin organizarea de procesiuni religioase la toate bisericile din Iași, fiind scoase icoanele și moaștele Sfintei Paraschiva sub coordonarea mitropolitului și a domnului⁸⁶.

Așa cum am arătat, seceta a fost dublată de o puternică invazie de lăcuste, care a distrus atât vegetația cultivată dar și cea spontană. Această calamitate a avut loc pe 14 iulie 1748, atât pe teritoriul Moldovei dar și pe cel al Țării Românești. Începute din anul 1746, din timpul domniei lui Ioan Mavrocordat, calamitatea a atins apogeul în 1748, concomitent cu eclipsa de soare din același an, continuând până în 1749⁸⁷.

În aceste condiții declanșarea foametei nu mai poate surprinde pe nimeni. Foametea a fost cauzată de distrugerea cerealelor și scumpirea acestora „o dimirle de ordzu” ajungând să coste 1 leu. În condițiile în care prețul cerealelor a ajuns prohibitiv, oamenii au fost forțați să usuce și să macine coajă de copac, amestecată cu făină sau cu ghindă măcinată. Astfel cronicarul acestei perioade descrie în felul acesta foametea: „Și pe multe locuri ne având oamenii ce mânca, usca oamenii coji de copac și le chisa, făcându-le făină, le mesteca câte cu puțină făină și le făcea mălai și le mânca. Pe alte locuri strângea ghindă și iarăși asămine făce. Cari nu putem arăta ce nevoi era de foamete. La care mi s-au tâmplat și mie de am vădzut cu ochii în câteva sate la ținutul Botoșanilor, fiind orânduit cu slujba domnească acolo iarna, fețile lor sămăna a fi fierte și nu pute grăi de slabi, cari agiungând în primăvară toț<i> au murit. Am mai văzut și la Cernăuț<i> într-un sat la casa preutului, în postul mari, descălecând acolo pentru prânzitul, bucate de sac n-au găsit, iar în loc de pâini ni-au scos mălai de ghindă și-am mâncat câte o bucățiță mică cu toții”. Sunt rânduri terifiante, de un tragism zguduitor, care demonstrează că foametea a fost deosebit de puternică, că oamenii au fost forțați să consume orice pentru a supraviețui fizic. Lipsurile alimentare cumplite și consumul unor „alimente” total improprii au determinat decesul a numeroase persoane, în timp ce altele au avut de suferit avitaminoze „fețile lor sămăna a fi fierte și nu pute grăi de slabi”. Foametea a durat până în august 1749, în toată domnia lui Constantin Mavrocordat⁸⁸.

Situația dificilă a țării este demonstrată și de trimiterea unei delegații de boieri

⁸⁴ **Condica lui Constantin Mavrocordat**, vol. III, p. 669, nr. 1744.

⁸⁵ **Cronici moldovenești**, p. 36.

⁸⁶ **Ibidem**, p.38- 39.

⁸⁷ Ilie Corfus, **Însemnări de demult**, Iași, Editura Junimea, 1975, p. 281, nr. 9.

⁸⁸ **Cronici Moldovenești**, p. 39-40.

la Constantinopol, care să obțină o reducere a obligațiilor invocând situația specială în care se găsea țara⁸⁹.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea numărul perioadelor de foamete au fost foarte numeroase pe teritoriul Moldovei. Acestea au fost determinate atât de calamitățile naturale dar și de consecințele războaielor purtate de marile puteri străine, dar și de obligațiile tot mai mari față de Imperiul otoman.

După patru ani de prosperitate între 1749-1753, în timpul domniei lui Constantin Racoviță Cehan⁹⁰, flagelul foametei a lovit din nou Moldova în anul 1754. Astfel după ce în primăvara anului 1753, țara a avut de suferit inundații puternice care au produs mari pagube culturilor agricole⁹¹, în 1754 țara a fost lovită de o puternică secetă atât în primăvară dar și în vară anului respectiv. Astfel autorul **Cronicii Ghiculeștilor** consideră seceta din acest an „prea mare” și că a avut loc nu numai în Moldova dar și în alte țări. În aceste condiții s-a ajuns la „mare lipsă de grâu, mei, porumb cu care trăiesc țăranii săraci”, cu alte cuvinte la distrugerea recoltei de cereale. În aceste condiții foarte mulți locuitori din sudul Moldovei „se hrăneau cu ghindă și altele, ca să-și potolească puțin foamea, mai ales locuitorii din Țara de Jos”. Pentru a supraviețui foametei, locuitorii din această zonă au trebuit să cumpere cereale din „Țara Leșească (Polonia), dar și din Țara de Sus (nordul Moldovei), deoarece în unele părți mai ales la munte se făcuse puțin mei”. Consecințele foametei au fost limitate în spațiu dar și în timp, deoarece în anul următor 1755, recolta a fost foarte bună, după cum se afirmă în aceeași cronică⁹².

Nu numai izvoarele narrative, dar și cele documentare sau de alt gen menționează slaba recoltă de cereale din 1754. Astfel, în august 1754, preotul Andrei din Șerbănești (de la vărsarea Bârladului, fostul județ Tecuci), face următoarea însemnare „să să știe de când au fost lipsă de nu s-au făcut pâinile (cerealele-n.n) umbla cursul anilor 7262 (1754) av(gust)”⁹³. Însemnarea este foarte importantă, deoarece precizează anul, locul dar și cauza lipsurilor alimentare. Este semnificativ faptul că autorul acestei însemnări provine din zona cea mai afectată a Moldovei.

Pe 3 septembrie 1754 Sava Turbatul din ținutul Lăpușnei scrie două zapise pentru satele Ghiborțul, Tăoștii, Găneștii din ținutul Vasluiului și Aliușinii din ținutul Lăpușna, prin care sunt respinse pretențiile lui Toader Huhule asupra acestor proprietăți care aparțineau familiei lui Trohin, care afirmă că „la vreme fomiții zicând că mi-au dat pâine”(grâu, cereale-n.n), infirmate de Trohin care arată că „mie pâine nu mi-u dat nici eu moșiile nu i-am dat, nici zapis de moșie nu i-am făcut”⁹⁴. Dacă mențunea despre foamete se referă la anul 1754, atunci arealul calamității s-a extins și la celelalte părți ale Moldovei nu numai la partea sudică. De altfel, în **Cronica Ghiculeștilor** se face precizarea că în zonele nordice și cele subcarpatice, s-a făcut „puțin mei”, ceea ce presupune o recoltă mică.

În 1758 a avut loc o devastatoare invazie a tătarilor, începând cu 14 septembrie

⁸⁹ **Cronica Ghiculeștilor**, p. 633.

⁹⁰ Ioana Constantinescu, **Clima, agricultura și societatea în Țara Românească și Moldova sub fanarioți**, în *Revista de istorie*, tom 42, nr. 3, p. 265.

⁹¹ **Cronica Ghiculeștilor**, p. 667.

⁹² **Ibidem**, p. 707.

⁹³ Ilie Corfus, **Însemnări de demult**, cap. IV, p. 119, nr. 14.

⁹⁴ Gheorghe Ghibănescu, **Surete și Izvoade (Documente slavo-române între 6936 (1428)-7265 (1757)**, vol. XXIV, Iași, Viața Românească, 1930, p. 63-65, nr. 55, 56.

1758 și care a ținut două săptămâni, afectând 11 din cele 18 ținuturi ale Moldovei. Consecințele invaziei s-au cumulat cu cele ale unei ierni călduroase și secetoase⁹⁵. În aceste condiții distrugerile provocate de tătari s-au cumulat cu acele ale iernii secetoase din anul respectiv, afectând fără îndoială resursele alimentare ale populației. Nu am identificat însă nici o mențiune care să demonstreze existența unei perioade de foamete în sensul unei calamități.

Un nou interval nefavorabil pentru Moldova s-a declanșat odată cu războiul dintre Rusia și Imperiul Otoman, cu consecințe grave pentru Moldova. Astfel desfășurarea operațiunilor militare, dar și ocuparea țării de către armata rusă a dus la mari distrugerii materiale, la obligația de a livra mari cantități de cereale pentru diferitele armate aflate în luptă, a făcut ca lipsurile alimentare să fie o realitate pentru această perioadă. Astfel, între decembrie 1768-ianuarie 1769 au avut loc mai multe schimburi de scrisori între voievodul Moldovei Grigorie Callimachi și mareșalii Poloniei Potocki și Krasinski referitor la livrarea unor mari cantități de cereale și la faptul că această cantitate nu a putut fi primită datorită apropierii rușilor⁹⁶.

Pe 10 septembrie 1769 într-un raport diplomatic din Constantinopol, se arată că „Țara Românească și Moldova, sunt în așa hal de ruină, încât n-au cules nimic de pe câmp”⁹⁷. Chiar dacă nu este menționată în mod expres foametea, populația țării a avut de suferit de pe urma lipsurilor alimentare, cel puțin până la noua recoltă.

Și în 1771 dificultățile au fost mari datorită ocupației străine⁹⁸, iar pe 30 decembrie același an 4 oameni din Vlădeni au primit 120 lei cu zapis pentru a aduce grâu din Polonia⁹⁹.

În ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea, populația Moldovei avut de suferit de pe urma obligației de livra mari cantități de cereale către Imperiul otoman, care reduceau resursele de consum de care dispunea populația, iar în cazul unor recolte deficitare era condamnată la foamete. Astfel în 1777, Poarta a cerut lui Grigorie Ghica livrarea a 100.000 chile de grâu și a 100.000 de chile de orz. Încercarea domnului de a reduce cantitatea respectivă a fost respinsă de autoritățile otomane, chiar dacă au fost invocate dificultățile provocate de invazia de lăcuste¹⁰⁰.

În 1782 o secetă puternică a provocat foamete pe teritoriul Moldovei. Pentru a se asigura consumul și obligațiile față de Poarta otomană s-au cumpărat cereale din Polonia la prețuri exorbitante¹⁰¹. O însemnare din 22 decembrie 1784 referitoare la anul respectiv, precizează că acesta a fost „an sărac”¹⁰², situație confirmată și de scrisoarea consulului Rusiei din 1 aprilie 1785, către Colegiul Afacerilor Externe prin care arată că în Moldova există” lipsă de pâine și alimente¹⁰³.

În 1786, producția de cereale, de grâu în special, a fost deficitară după cum

⁹⁵ Ilie Corfus, **op.cit.**, p. 72, nr. 32.

⁹⁶ Hurmuzaki, vol. VII, p. 62.

⁹⁷ **Documente privitoare la familia Callimachi**, adnotate, publicate și întovărite de o prefată de Nicolae Iorga, vol. I, București, Institutul de arte grafice și de editură „Minerva”, 1902, p. 12.

⁹⁸ Hurmuzaki, vol. III, Suplimentul I, **1709-1812**, p. 23, nr. XXI.

⁹⁹ Gheorghe Ghibănescu, **Documente, Lucruri**, în *Ion Neculce*, fasc. III, 1923, p. 124.

¹⁰⁰ Hurmuzaki (Serie nouă), **Rapoarte consulare ruse**, vol. I, București, Editura Academiei României, 1962, p. 13. În continuare se va cita Hurmuzaki (serie nouă).

¹⁰¹ D. Ciurea, **op.cit.**, p. 153.

¹⁰² Ilie Corfus, **op.cit.**, p. 232, nr. 4.

¹⁰³ Hurmuzaki (serie nouă), p. 316, nr. 146.

arată arzul țării către Înalta Poartă din 26 ianuarie 1787 „...din multă lipsă de pâine ce s-au tâmplat în anul trecut, după cum iaste știut din care pricină fiind strâmtorați săracii locuitori să cumpere cu mari cheltuieli, hrana cea de toate zilele au ajuns la mare sărăcie și stricăciune” sau „Nu numai din multă lipsă a tot felul de pâine ce s-a tâmplat anul trecut”¹⁰⁴. În ciuda acestei situații deosebit de dificile, Moldova a livrat între 13 decembrie 1786-16 aprilie 1788, garnizoanelor otomane de la Hotin, Bender, Oceakov, Ismail, Isaccea dar și armatelor otomane aflate peste hotare cantități care s-au ridicat la 279.833 chile de grâu, 265.267 chile de orz, 119.631 chile de făină și 100.00 chile grâu râșnit (bulgur)¹⁰⁵. Sunt cantități uriașe, scoase din țară într-un timp relativ scurt după un an de producție deficitară, în condițiile în care produsele respective nu au fost plătite direct, ci indirect prin scăderea din valoarea tributului țării. Chiar dacă nu luăm în calcul consecințele achitării sub valoarea reală, a fost vorba de un export forțat, impus care a depășit cu mult posibilitățile Moldovei. Consecințele „exportului” de cereale dintre anii 1786-1788 către Poartă s-au acumulat cu seceta din 1788 și cu ocupația rusă din acești ani. Toate acestea au dus la foametea din 1788 de pe teritoriul acestei țări¹⁰⁶.

În 1790 este menționată o secetă mare¹⁰⁷. Toate acestea au dus la continuarea perioadei de foamete. Astfel pe 29 martie 1791, Ion Croitorul vinde ocina sa din Brândușani de la ocolul Crasnei (ținutul Vasluiului) lui Iordachi Ruset deoarece acesta i-a dat „o chilă de mălai, de mi-au scos copii din foamete”¹⁰⁸. O altă însemnare tot 1791 descrie pe larg foametea din acest an: „Să se știe de când s-au făcut pace în Moldova, când au venit muscali al doilea rând în Moldova. Și-au șazut cinci ani în Țara Moldovei și au mâncat să zicem mai tot și au rămas țara la mare lipsă, cât au mâncat oamenii rânșă de alun și coajă de ulmu și rădăcină de papură mânca oamenii și încă și muscalii. Umbla vâlet 1791”. A fost scoasă în evidență cauza principală a calamității, cei cinci ani de ocupație străină, dar descrierea se referă și la alimentația de necesitate, oamenii fiind forțați să consume orice numai pentru a supraviețui, atât localnicii dar și soldații ruși¹⁰⁹.

Foametea din 1791 a continuat și în 1792 și a lovit atât sudul Moldovei dar și partea de răsărit a Țării Românești. Referitor la situația tragică a Moldovei în 1792, dispunem de informația că 300000 de oameni sunt rățăcitori în țara lor, pentru a supraviețui și rezista foametei¹¹⁰.

În 1793 populația Moldovei a continuat să sufere din cauza lipsei de cereale determinate de aceleași livrări obligatorii către Imperiul otoman. Astfel în ianuarie

¹⁰⁴ Constantin Erbiceanu, **Istoria Mitropoliei Moldovei și Sucevei și a catedralei mitropolitane din Iași**, București, Tipografia cărților bisericești, 1885, p. 313-314, nr. CCCLII.

¹⁰⁵ Mustafa Ali Mehmed, **Documente turcești privind istoria României**, vol. II, **1774-1791**, București, Editura Academiei Române, p. 133, nr. 97; p. 136, nr. 100; p. 137, nr. 101; p. 103-104, nr. 74, 75; p. 107, nr. 78; p. 158, nr. 117; p. 174, nr. 132, 133; p. 179, nr. 137; p. 197, nr. 155; p. 206, nr. 164; p. 208, nr. 166; p. 211-212, nr. 170; p. 223-224, nr. 180.

¹⁰⁶ Teodor Nicoară, **Variații climatice și mentalități colective în secolul al XVIII-lea și începutul celui de-alXIX-lea**, în *StComSatu Mare*, VII-VIII, 1986-1987, p. 253.

¹⁰⁷ Dorinel Ichim, **Monumente de arhitectură populară. Biserici de lemn**, Bacău, 1984, p. 87.

¹⁰⁸ Iulian Marinescu, **op.cit.**, p. 202, nr. 51.

¹⁰⁹ Gabriel Ștrempel, **Catalogul manuscriselor românești din Biblioteca Academiei Române**, vol. IV, București, Editura Științifică, București, 1992, p. 232, nr. 4625.

¹¹⁰ D. Ciurea, **op.cit.**, p. 152.

1793 la un an de la încheierea păcii cu Rusia, o cantitate mare de grâu luat cu forța de la țărani era trimis la Galați, unde așteptau capanlii pentru Constantinopol. În acest timp în Moldova se rechiziționa tot de la mănăstiri și țărani care mâncau o hrană de mizerie¹¹¹.

Foametea a fost foarte puternică în 1794 și a lovit în întregime spațiul locuit de români nu numai Moldova excluzând posibilitatea aprovizionării din celelalte țări române. Calamitatea a fost determinată de o secetă care a lovit în afara spațiului locuit de români, zone limitrofe ca, Ungaria și Peninsula Balcanică. În același timp, consulul Rusiei la Iași, I. Severin (1791-1799) raportează despre instituirea unei noi dări extraordinare când țara avea de suferit de pe urma secetei¹¹². Seceta din acest an din Moldova a ținut din primăvară până pe 25 iulie, fiind descrisă în felul următor: „...de când au fost secită mari și n-au plouat nici primăvara toată nici vara până iulie în 25, văleat 1794”¹¹³. După această dată vremea a devenit ploioasă, iar în toamnă au avut loc inundații.

Seceta teribilă din 1794 a lovit gospodăria țărănească și a provocat mari frământări la sate. Situația s-a agravat de faptul că Poarta a cerut Moldovei și Țării Românești, 70000 de chile de Brăila de cereale¹¹⁴, chiar dacă recolta a fost deficitară în ambele țări. În aceste condiții poruncile lui Mihai Șuțu ca isprăvnicii ținuturilor să îndemne pe locuitori să lucreze suprafețe mai întinse mai ales în zonele de câmpie, iar țăranii să nu fie chemați pentru judecăți în timpul muncilor agricole nu au avut nici un efect¹¹⁵.

În septembrie 1794 se fac eforturi pentru strângerea a 30.000 chile de grâu din Moldova pentru aprovizionarea Constantinopolului, iar pe 25 septembrie egumenii mănăstirilor cer anularea poruncii de a fi strânse cereale de la mănăstiri, arătând că nu există posibilitatea de fi cumpărate cantitățile impuse¹¹⁶. Livrările impuse au agravat situația alimentară a populației țării, iar toate informațiile demonstrează gravitatea situației, faptul că pentru a fi strânse cantitățile cerute se face apel inclusiv la mănăstiri, în general scutite de orice tip de contribuții.

Dimensiunile flagelului sunt confirmate și de imposibilitatea de a satisface pretențiile Porții otomane. Astfel pe 17 decembrie boierii, într-un document de scuză adresat sultanului arată că nu pot strânge nici jumătate din cantitatea solicitată de cereale și aceasta obținută „tăind din hrana copiilor noștri”. Se arată că datorită secetei, țăranii nu au recoltat în cele mai multe cazuri, decât sămânța folosită la semănat¹¹⁷.

Pe 22 decembrie consulul Rusiei arată că s-a ajuns la monopolizarea comerțului de cereale de către domnie, iar într-o altă notă informativă sunt menționați negustorii trimiși de domn pentru a achiziționa cereale și au fost date porunci către boieri de a preda cantitățile fixate¹¹⁸.

¹¹¹ Nicolae Iorga, **Opere economice**, ed. de Georgeta Penelea, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, p. 713.

¹¹² Hurmuzaki (Serie nouă), I, p. 46.

¹¹³ Ilie Corfus, **op.cit.**, p. 124, nr. 38.

¹¹⁴ Hurmuzaki (Serie nouă), I, p. 47.

¹¹⁵ D. Ciurea, **op.cit.**, p. 149.

¹¹⁶ Hurmuzaki (Serie nouă), p. 582-584, nr. 325.

¹¹⁷ Constantin Erbiceanu, **op.cit.**, nr. CCCLXVII.

¹¹⁸ Hurmuzaki (Serie nouă), p. 618, 627; nr. 343, 344.

În 1795, foametea a atins paroxismul pe teritoriul Moldovei. Pentru a o combate a fost interzis exportul porumbului la sfârșitul lui aprilie începutul lui mai¹¹⁹. Fenomenul a fost agravat de livrarea începând cu 25 aprilie a 1265 de chile de grâu către garnizoana cetății Hotin¹²⁰. Această poruncă a fost urmată de altele, fiind livrate către Constantinopol sau către alte cetăți otomane de pe Nistru, cantități uriașe de cereale și alte alimente, contribuind în felul acesta la accentuarea foametei.

Pe 4 septembrie 1795, același consul al Rusiei informează autoritățile superioare despre porunca primită de noul domn al Moldovei, Alexandru Callimachi să strângă grâu disponibil din Moldova și să-l trimită la Constantinopol și la cetățile de la Nistru¹²¹. Tot în septembrie 1795 boierii au fost impuși să livreze câte 25 chile de grâu, iar turcii ridică cu forța cerealele plătind câte 8 piaștri de chilă. În același timp, hatmanul Constantin Ghica a refuzat să participe la lucrările comisiei respective motivând „...că nu vrea să tiranizeze acești oameni sărmani care mor de foame”¹²².

O nouă notă informativă consulului rus de la sfârșitul lunii septembrie, vorbește despre revolta țăranimii din ținutul Greceni împotriva șlujbașilor care rechiziționau cerealele păstrate de țărani pentru hrana familiilor lor. În același timp este menționată fuga țăranilor din ținutul Soroca, peste hotarele țării¹²³.

În octombrie sunt luate din țară 30.000 de chile de grâu, care sunt duse la Constantinopol și la Isaccea. Rechiziționarea grâului a dus la răscoale în ținutul Tecuci. Este menționat faptul că: „În sfârșit se ia până la ultimul bob de grâu, fără a se păstra nimic pentru sămânță sau nevoile oamenilor sărmani”. Toți boieri cred într-o mare foamete. Tot în octombrie au fost cumpărate 4.000 de chile de mălai și trimise la Galați, iar de acolo la Isaccea și apoi la Constantinopol¹²⁴. Un element nou surprins în rapoartele diplomatice ale consulilor ruși de la Iași, este acela al revoltelor țăărănești provocate de rechizițiile forțate de cereale care duceau la înfometarea familiilor țăranilor.

În asemenea împrejurări intensitatea foametei, demonstrată de o alimentație de necesitate total improprie consumului uman, a fost deosebită. Astfel Andreas Wolf, medic sas originar din Sibiu descrie în felul acesta situația din Moldova anului 1795 „...a fost un an rău și totuși puținele bucate care s-au făcut au fost ridicate atât de tiranic, pe un preț impus arbitrar și trimise la Constantinopol... Bietii oameni trebuiau să se hrănească cu jir și ghindă, și după ce le-au terminat și pe acestea, cu coajă de ulm uscată pisată și cernută, amestecată cu făină de mei, din care făceau un fel de pâine. Mulți oameni care nu puteau să plătească costul acestei hrane mizerabile mureau de foame”. A crescut prețul porumbului de la 3 la 36 de lei chila, depășind chiar prețul celui mai frumos grâu¹²⁵. Rândurile descrierii sunt cumplite. Astfel sunt descrise cauzele foametei, anul agricol slab, rechizițiile forțate făcute în folosul turcilor. Este „interesantă” descrierea alimentației de necesitate, locuitorii fiind obligați să consume făină din jir, ghindă și coajă de ulm pisate, cernute și amestecate cu făină de mei. Este menționat faptul că nu toți locuitorii țării au reușit să-și asigure

¹¹⁹ **Ibidem**, p. 653-656, nr. 359.

¹²⁰ Mihail Guboglu, **Catalogul documentelor turcești**, vol. II, p. 387, nr. 1369.

¹²¹ Hurmuzaki (Serie nouă), p. 698, nr. 382.

¹²² **Ibidem**, p. 703, nr. 385.

¹²³ **Ibidem**, p. 706, nr. 388.

¹²⁴ **Ibidem**, p. 709, nr. 391.

¹²⁵ Ioana Constantinescu, **op.cit.**, p.267

această hrană.

O altă descriere susține că „locuitorii mor aproape de foame”, că Moldova este ruinată iar țăranii se hrănesc doar cu ierburi¹²⁶. În aceste condiții cumplite nu lipsesc actele de caritate, ca acela făcut de mitropolitul țării, care aduce mei roșu din Rusia în valoare de 30 de pungi pe care îl împarte celor săraci¹²⁷.

Dacă pe teritoriul Țării Românești în 1796 se iese încetul cu încetul din această calamitate, pe teritoriul Moldovei foametea a continuat cu intensitate sporită. Astfel cei mai clarvăzători dintre boieri se temeau că înainte de sfârșitul lunii martie va avea loc o mare foamete în țară. Foametea și-a arătat în continuare efectele încă din ianuarie 1796, când este menționată „mizeria mare din această țară”, iar făina stricată rămasă de la Mihai Șutu este împărțită țăranilor sărmani cu obligația de a o restitui în bani și în natură după noua recoltă¹²⁸. Pe 27 martie 1796, în scrisoarea către Colegiul Afacerilor externe al Rusiei, I. Severin scrie despre foametea din ținuturile Neamț și Suceava și incapacitatea boierilor de a organiza ajutorarea înfometaților¹²⁹.

O altă descriere menționează faptul că țăranii din Neamț sunt loviți din toate părțile de „foametea crudă” care domnește și „că nefericiții de țărani se hrănesc cu coajă de copac măcinată, iar ghinda costă 6 plăști chila, dar nu se găsește”¹³⁰.

În aprilie 1796 se ajunge la fuga peste hotare a locuitorilor din ținuturile Neamț, Suceava și Iași din cauza foamei¹³¹. În ciuda mizeriei crunte domnul nu ezită să profite de această situație, impune noi contribuții financiare asupra populației lovite de foamete, ajungându-se la speculă cu orzul adunat pentru grajdurile domnești, care este vândut celor ce nu au hrană¹³².

Și anii 1796 și 1797 au fost secetoși, nefavorabili producției agricole¹³³, ducând la un nou an de foamete cel din 1798¹³⁴. Putem considera că Moldova a avut de suferit consecințele unui adevărat deceniu al „foamei” între 1788-1798, când au existat mai muți ani de foamete puternică, provocați de cauze diverse.

Nici în primele trei decenii ale secolului al XIX-lea asemenea calamități nu au lipsit pe teritoriul Moldovei, având aceeași cauzalitate ca cele din veacul precedent. Astfel, după un interval climatic nefavorabil producției agricole dintre 1 august 1804-15 aprilie 1806, s-a ajuns ca în Moldova să existe „lipsă de pâine, miere și vin” la începutul anului 1806¹³⁵. Această situație nefavorabilă s-a cumulat cu declanșarea războiului ruso-turc dintre anii 1806-1812, cu instaurarea ocupației militare țariste și întreruperea comerțului Moldovei în această perioadă.

Pe 31 mai 1807 mitropolitul Veniamin Costachi și divanul țării au atras atenția generalului Ivan Michelson că armata rusă consumă hrana locuitorilor care este

¹²⁶ Hurmuzaki (Serie nouă), p. 50, 51.

¹²⁷ Nicolae Iorga, **Istoria românilor prin călători**, p. 476.

¹²⁸ Hurmuzaki (Serie nouă), p. 53, nr. 398.

¹²⁹ **Ibidem**, p. 745-746, nr. 414.

¹³⁰ **Ibidem**, p. 749.

¹³¹ **Ibidem**, p. 752, nr. 416.

¹³² **Ibidem**, p. 755-756, nr. 420.

¹³³ Mihai Guboglu, **op.cit.**, vol. II, p. 394; Vasile Mihordea, Ioana Constantinescu, Corneliu Istrati, **op.cit.**, voll.II, p.669, nr.664.

¹³⁴ Vasile Baican, **Geografia Moldovei reflectată în documentele cartografice din secolul al XVIII-lea**, București, Editura Academiei Române, 1996, p. 68

¹³⁵ Ilie Corfus, **op.cit.**, p.302-303, nr. 7.

puțină, datorită secetei de anul trecut, rugând să nu aducă sărăcie în țară. Răspunsul generalului rus contestă raportul mitropolitului și al divanului țării, insistând asupra faptului că armata rusă are propriile surse de aprovizionare cu alimente¹³⁶.

După o ameliorare a situației determinată de recoltele bune din 1807 și 1808, a avut loc o revenire a crizei pe teritoriul Moldovei în 1810. Astfel Mihai Țintilă din Cernăuți (Bucovina) menționează foametea¹³⁷. Chiar dacă nu este menționată în mod expres pe teritoriul Moldovei, putem considera că flagelul a lovit și teritoriul aflat sub administrația militară rusă. De altfel într-o însemnare din 1811, fără precizarea zonei, este menționat faptul că: „În acest an s-a întâmplat o foamete grozavă... încât a ajuns pâinea un leu și porumbul 24 parale, săcara 40 de parale” iar cei mai mulți dintre locuitori consumau și „coji de arbori”¹³⁸.

În 1812 după încheierea păcii de la București autoritățile ruse de ocupație au pretins în continuare contribuții exorbitante, intensificând jefuirea țării¹³⁹.

După retragerea armatei ruse, Moldova și în special capitala a început să sufere consecințele stabilirii noii granițe, a opririi comerțului dintre teritoriul ocupat și țara rămasă liberă. Astfel autoritățile au închis ermetic noua frontieră și au interzis exportul grâului, a fânului și a lemnului de construcție, după cum arată diplomații francezi în rapoartele lor din 2 și 4 ianuarie 1813. Se arată că dacă situația va continua mult timp, Iașii vor fi amenințați de foamete¹⁴⁰. Situația s-a ameliorat după cea fost permis la cererea domnului Moldovei, exportul de grâu și animale. Această dispoziție a dus la abundență în oraș care era amenințat de foamete¹⁴¹. Această situație este demonstrată și de raportul unei misiuni catolice în Moldova care menționează „că după terminarea războiului, țara cunoaște flagelul ciumei și a foametei, iar cauza foametei o constituie dezmembrarea țării, fiind pierdută partea de peste Prut mai fertilă, ducând la scumpirea prețurilor la carne și grâu turcesc”¹⁴². Situația din anul 1813 a fost dificilă și datorită secetei din primăvara anului respectiv¹⁴³.

O nouă calamitate de acest gen s-a declanșat începând cu anul 1821. În ciuda recoltei bune din 1820, desfășurarea luptelor dintre eteriști și turci, dar mai ales ocupația militară otomană dintre 1821-1822, jaful fără precedent, risipa deliberată a tuturor resurselor țării, complicitatea caimacamului Vogoride au creat o situație gravă sintetizată în scrisoarea mărturie a mitropolitului Veniamin Costachi către țarul Rusiei¹⁴⁴. Într-o scrisoare trimisă de boieri sultanului se arată „că locuitorii din Moldova sunt săraci și jefuiți, lipsiți de dări noi peste cele vechi”¹⁴⁵.

În aceste condiții chiar dacă nu am identificat o mențiune directă a foametei pe teritoriul Moldovei în 1822, aceasta a existat cu certitudine. Situația din Moldova a

¹³⁶ Constantin Erbiceanu, **op.cit.**, p. 348, nr. CCCLC.

¹³⁷ Ilie Corfus, **op.cit.**, p. 130, nr. 67.

¹³⁸ **Ibidem**, p. 130, nr. 68.

¹³⁹ Hurmuzaki, supl. I, vol. II, p. 696, 697; nr. DCCCC, DCCCCVIII.

¹⁴⁰ **Ibidem**, p. 702, 740; nr. DCCCXV, DCCCCLXVII.

¹⁴¹ **Ibidem**, p. 707, nr. DCCCXXVI.

¹⁴² Nicolae Iorga, **Studii și documente referitoare la istoria românilor**, vol. I-II, București, Editura Ministerului de instrucție, 1901, p. 170-171, nr. CXXCIV.

¹⁴³ Gabriel Ștrempel, **op.cit.**, vol. IV, p. 72.

¹⁴⁴ Constantin Erbiceanu, **op.cit.**, p. 367, nr. CDXI.

¹⁴⁵ Dumitru Zaharia, Emilia Chiriacescu și Cornelii Cărmădaru, **Colecția de documente de la Arhivele Statului Bacău (1424-1848)**, Catalog, București, 1976, p. 148, nr. 706.

fost similară cu cea din Țara Românească, unde seceta din 1822 a accentuat dificultățile alimentare ale populației. Foametea amenință atât pe locuitorii capitalei, dar și din mai multe județe ale țării¹⁴⁶.

După această dată, calamitățile de acest gen sunt mult mai puține și mai reduse ca intensitate, intrându-se de altfel într-o altă perioadă istorică.

Putem considera că în evul mediu perioadele de foamete au fost numeroase pe teritoriul Moldovei, în special în secolele XVII-XVIII, când situațiile defavorabile provocate de diverse calamități naturale s-au cumulat cu cele politico militare și exploatarea economică a Țărilor Române prin intermediul regimului fanariot din această perioadă. Un element care a gravat situația alimentară a locuitorilor Moldovei a fost acele livrări obligatorii de cereale, dar și de alte produse pe care Moldova le-a făcut Imperiului otoman la prețurile impuse de acesta consumând în felul acesta o mare parte din producția proprie. Acest comerț impus, era mai greu de realizat în condițiile în care producția proprie era deficitară, agravând o situație și așa precară. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea sunt consemnate revolte locale ale țăranimii determinate de rechizițiile forțate de cereale.

Un alt factor agravant a fost transformarea teritoriului Moldovei în teatru de război și ocupațiile militare străine, care a avut drept corolar aprovizionarea forțată a diverselor armate aflate în zonă. În acest fel mari cantități de produse au fost consumate fără să fie plătite, contribuind în felul acesta la declanșarea unor ani cumpliti de foamete pentru locuitorii țării.

Tot din secolul al XVIII-lea datează primele tentative ale domniei de rezolva măcar parțial problemele locuitorilor loviți de foamete. Aceste încercări au fost generate din considerente practice, de a evita depopularea țării prin emigrație, dar și printr-un număr mare de decese și în felul acesta de a asigura încasarea impozitelor și posibilitatea achitării obligațiilor față de turci. Nu au lipsit nici considerentele bazate pe argumentele creștinismului, pe ceea ce s-a numit sentimentul de milă creștină, de caritate, atunci când, domnii au încercat să asigure hrana locuitorilor loviți de flagelul foametei. De cele mai multe ori aceste tentative s-au caracterizat printr-o eficacitate redusă.

¹⁴⁶ Hurmuzaki, X, (1763-1844), **Rapoarte consulare prusiene**, p. 205-208, nr. CCLXXVII, CCLXXIX, CCLXXX.

L'évolution des périodes de famine sur le territoire du Pays de la Moldavie (XV-ème - XIX-ème siècles). Deuxième partie Résumé

Dans le deuxième partie de cette étude, l'auteur analyse l'évolution des périodes de famine de la fin du XVII-ème siècle, jusqu'aux premiers décennies du XIX-ème siècle.

On analyse les grandes calamités de ce genre, telle celle de l'époque de Dumitrașco Cantacuzino et de Constantin Cantemir (1684-1693) nommée une longue période „la grande famine” ou „la famine de Dumitrașco Cantacuzino”, M. Racoviță, 1718-1719 et 1724, 1731-1732, 1740, 1748-1749, 1782, 1788, 1791, 1792, 1794, 1795, 1796, 1798, 1806-1807, 1810, 1812-1813, 1822-1823.

On a mis en évidence les causes multiples des périodes de famine, l'alimentation des habitants de la Moldavie pendant cette période. On confirme le fait que dans la deuxième moitié du XVIII-ème siècle, les années de famine ont été très nombreux par comparaison aux autres périodes analysées.